

azərbaycan RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: "CİNAYƏT HÜQUQU"

FƏNN: "Ekologiya hüququ"

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu №7: "Sənayedə və energetikada ətraf təbii mühitin hüquqi mühafizəsi"

Vaxt: 4 saat

Müh.: - 2 saat

Sem.: - 2 saat

Tərtib etdi:

"Cinayət hüququ" kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h.e.f.d. İmrəli Məmmədli

"Cinayət hüququ" kafedrasının
müəllimi polis polkovnik-leytenantı Nizami Salmanov

Mühazirə kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____, " ____ " _____ 2017-ci il.

Bakı – 2017

Mövzu №7: “Sənayedə və energetikada ətraf təbii mühitin hüquqi mühafizəsi”

P L A N :

GİRİŞ

1. Sənaye obyektlərinin yerləşdirilməsi, layihələşdirilməsi və inşası zamanı ekoloji tələblər.
2. Sənaye obyektlərinin tikintisi zamanı ekoloji tələblər.
3. Hərbi, müdafiə və energetika obyektlərinə olan ekoloji tələblər.

NƏTİCƏ

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2017
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Hüquq ədəbiyyatı, m. 247, 248, 251, 254. Bakı, 2017
3. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi. Qann, m.76, 78, 79, 80, 86, 87. Bakı, 2017
4. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında AR-ın Qanunu (8 iyun 1999-cu il). Bakı: Biznesmenin bülleteni, 1999, mad. 35-38, 41-45, 48.
5. “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (14 avqust 1999-cu il). Bakı: Qanun jurnalı, №8, 1999.
6. Алиев А.И. “Проблемы уголовно-правовой охраны дикой фауны Азербайджанской Республики”. Баку: Азернешр, 1996.
7. Петров В.В. “Экологическое право России”. Учебник. М.: БЕК, 1995.
8. Ерофеев Б.В. “Экологическое право”. Учебник. М.: Юрист, 1998.

GİRİŞ

Ekoloji-hüquqi mexanizm iqtisadi və ekoloji məsələlərin eyni zamanda həll edildiyi vahid bir məkan çərçivəsində, yəni iqtisadi məkan çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Ekoloji tələbləri nəzərə almaqla iqtisadi fəaliyyəti özündə əks etdirən ekoloji-təsərrüfat münasibətləri özündə üç elementi cəmləşdirir:

1. Təsərrüfat subyekti;
2. Təsərrüfat obyekt;
3. Təsərrüfat məkanı.

Təsərrüfat subyekti dedikdə - öz fəaliyyətinin ekoloji-iqtisadi nəticələrinə görə cavabdeh olan hüquqi və fiziki şəxslər başa düşülür.

Təsərrüfat obyekt dedikdə - ətraf təbii mühitə potensial mənfi təsir göstərmək imkanına malik olan idarələr, müəssisələr, təşkilatlar, qurğular və s. başa düşülür.

Təsərrüfat məkanı dedikdə - təsərrüfat prosesinin fəaliyyət göstərdiyi məkan başa düşülür.

Təsərrüfat məkanının ümumiliyinə baxmayaraq təsərrüfat subyektlərinə qarşı irəli sürülən ekoloji tələblər təsərrüfat prosesinin mərhələlərinə uyğun olaraq fərqləndirilir.

Bütün bunlara uyğun olaraq bu müəhazirədə biz sənayedə və energetikada ətraf təbii mühitin hüquqi mühafizəsi barədə danışacaq, sənaye və energetika obyektlərinə qarşı qoyulan ekoloji tələblər barəsində geniş söhbət açacağıq.

SUAL 1.

Sənaye obyektlərinin yerləşdirilməsi, layihələşdirilməsi və inşası zamanı ekoloji tələblər

İqtisadiyyat üzərində ekoloji üstünlüyün elan edilməsi ətraf təbii mühitin mühafizəsini təsərrüfat fəaliyyətinin əsas prinsipi olmasına gətirib çıxarır. Bu prinsipin özünə məxsusluğu aşağıdakılardan ibarətdir: o, bir tərəfdən təsərrüfat obyektinin bütün iqtisadi həyatının ekolojiləşdirilməsinin, digər tərəfdən subyektin bütün istehsal təsərrüfat fəaliyyətinin iqtisadiləşdirilməsinin vacibliyini və mütləqliyini təsdiq edir. Bu o deməkdir ki, istehsalçı özünün bütün təsərrüfat fəaliyyətində ətraf təbii mühitin mühafizəsi üçün həmişə maddi cəhətdən maraqlı olur.

Ekoloji prinsiplər təsərrüfat fəaliyyətinin bütün mərhələlərini əhatə edir. Təsərrüfat fəaliyyətinin mərhələləri aşağıdakılardır:

- a) istismara qədər olan dövr;
- b) istismar dövrü;
- v) istismardan sonrakı dövr.

İstismara qədərki mərhələ özündə dörd bölməni əks etdirir; obyektin yerləşdirilməsi, layihələşdirilməsi, inşası, istismara qəbul edilməsi.

İstismar mərhələsi obyektin ekoloji fəaliyyətinin vacib parametrlərini (xüsusiyyətlərini) özündə əks etdirir - pasportlaşdırma, tullantılara icazə, tullantı normativlərinin müəyyən edilməsi və onların yerinə yetirilməsinə nəzarət.

İstismardan sonrakı mərhələ iki istiqamətlə xarakterizə olunur - məhsulun buraxılması və tullantıların yerləşdirilməsi.

“Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” qanunun göstərişindən irəli gələrək qeyd etmək olar ki, Azərbaycan Respublikasında ekoloji mənafe hər bir halda iqtisadi mənafeədən üstün tutulmalıdır. Təbii ki, bu prinsip Azərbaycan Respublikasında təbiətdən istifadə və təbiətin mühafizəsi ilə bağlı qəbul edilən bütün qanunlarda öz əksini tapmışdır.

“Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” qanunda ətraf təbii mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar bütün təsərrüfat prosesinə qarşı qoyulan tələblər öz əksini tapmışdır. Qanunun VII fəslə “Təsərrüfat və digər fəaliyyət sahələrinə ekoloji tələblər” adlanır. Bu fəsildə müəssisələrin, qurğuların və digər obyektlərin yerləşdirilməsinə, tikintisinə, yenidən qurulmasına, eləcə də onların istismara verilməsinə və istismar müddətinə ekoloji tələblər öz əksini tapmışdır.

Obyektin yerləşdirilməsi və layihənin hazırlanması təsərrüfat prosesinin başlanğıc mərhələsidir. Bu mərhələdə ekoloji imperativin (ekoloji imperativ - bu ətraf təbii mühitin mühafizəsi qaydalarına riayət olunması ilə bağlı elə tələblərdir ki, onların yerinə yetirilməməsinə görə məsuliyyət tədbirləri tətbiq edilir) təməli qoyulur. Yəni ətraf təbii mühitin mühafizəsi ilə bağlı qanunvericilikdə nəzərdə tutulan tələblər təsərrüfat prosesinin ilkin mərhələsindən başlayır. Təcrübə göstərir ki, adı gedən məsələnin vaxtında həll edilməsi hər bir obyektin ekoloji baxımdan gələcəyini həll edir. Belə ki, ekoloji baxımdan təhlil edilməmiş hər hansı bir obyektin müəyyən ərazidə yerləşdirilməsi gələcəkdə ətraf təbii mühiti çirkləndirdiyinə və insan sağlamlığına əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vurduğuna görə həmin obyektin fəaliyyətinin dayandırılmasına gətirib çıxara bilər.

Obyektin yerləşdirilməsi dedikdə, konkret bir obyektin ətraf təbii mühitdə yerinin müəyyən edilməsi başa düşülür. Bu zaman əsasən iki cür hüquq münasibəti yaranır: torpaq hüquq münasibətləri və ekoloji hüquq münasibətləri. Torpaq hüquq münasibətləri aşağıdakı məsələləri özündə əks etdirir: torpaq sahəsinin seçilib götürülməsi, digər tərəflə və ya

mülkiyyətçi ilə torpağın müvafiq olaraq götürülməsi və ya alınması barədə razılığa gəlmək, obyektin yerləşdirilməsi üçün torpağın təqdim olunması.

Ekoloji hüquq münasibətləri aşağıdakı orqanların yoxlama-nəzarət fəaliyyətini özündə cəmləşdirir:

- a) sanitar-epidemioloji nəzarət orqanları;
- b) ekoloji nəzarət orqanları;
- v) yerli inzibati orqanlar.

Yuxarıda adları çəkilən orqanlar layihələşdirilən obyektin gələcəkdə ətraf təbii mühitə təsiri dərəcəsi baxımından ekoloji normativlərin tələblərinin yerinə yetirilməsini yoxlayırlar. Bu zaman atmosfer havasının, sularıların təmizliyi, bitki və heyvanlar aləmi, xüsusi mühafizə edilən ərazilər, qoruqlar, təbiət abidələri, milli parklar nəzərə alınır.

Obyektin qurğuları yerli əhalinin maraqlarına xələl gətirdiyi hallarda obyektin həmin yerdə yerləşdirilməsi barədə qərar, müzakirə və yaxud referendumun nəticələrinə uyğun olaraq qəbul edilməlidir. Obyekt yerləşdirilərkən onun texniki-iqtisadi cəhətdən əsaslandırılması məsələsi də həll edilməlidir. Bu mərhələdə qanun obyektin ekoloji cəhətdən əsaslandırılmasını və ekoloji ekspertizanın keçirilməsini də tələb edir.

Layihənin ekoloji cəhətdən əsaslandırılmasını sifarişçi həyata keçirir. Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin göstərişinə əsasən sifarişçi nəzərdə tutulan obyektin ətraf təbii mühitə təsiri həcmi və miqyasını eləcə də dəyəcək ziyanın bərpa edilməsi, təbii ehtiyatların yenidən istehsalı və ətraf təbii mühitin sağlamlaşdırılması tədbirlərini müəyyən etməlidir.

Sifarişçinin ətraf təbii mühitə təsir barədə ərizəsinin qiymətləndirilməsi dövlət ekoloji ekspertizası tərəfindən həyata keçirilir. Obyektin fəaliyyət göstərməsi üçün Dövlət ekoloji ekspertizasının rəyinin böyük əhəmiyyəti vardı. Dövlət ekoloji ekspertizasının müsbət rəyi obyektin maliyyələşdirilməsi üçün imkan yaradır. Əgər dövlət ekoloji ekspertizası müsbət rəy verməsə, çatışmazlıqların aradan qaldırılması və ekspert komissiyasının məsələhətləri yerinə yetirilənə qədər obyektin

layihələşdirilməsi və yaxud tikilməsi ilə bağlı hər hansı bir fəaliyyətin həyata keçirilməsi qadağandır. Bu qaydaların pozulması təqsirli şəxslərin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsinə səbəb olur. Belə olan hallarda təqsirkar inzibati qaydada cərimə edilir və layihələşdirmə və tikilmə ilə bağlı fəaliyyət dayandırılır, bəzi hallarda yeni vəzifəli şəxslər bu hərəkəti tamah məqsədi və ya sair şəxsi marağı üzündən törədərlərsə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 308-ci, hakimiyət və ya qulluq səlahiyyətini aşanlar isə CM-in 309-cu maddəsi ilə məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər.

Qeyd etdiyimiz kimi dövlət ekoloji ekspertizası Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və yaxud onun şəhər və ya rayonlarda olan yerli orqanları vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Dövlət ekoloji ekspertizasının baş orqanı orlamaqla respublika əhəmiyyətli obyektləri dövlət ekoloji ekspertizasından keçirir. Obyektin bu kateqoriyalı ekspertizadan keçməsi üçün həmin obyektə qoyulan kapitalın həcmi və yaxud onun kim tərəfindən qoyulması (dövlət, xarici dövlətlər və s.) eləcə də ətraf təbii mühitə obyektin təsiri miqyası əsas kriteriya hesab olunur.

Obyektin yerləşdirilməsi və yaxud tikilməsinin ekoloji cəhətdən əsaslandırılması barədə dövlət ekoloji ekspertizasının rəyi aşağıdakı suallara cavab verməlidir:

- konkret şərait nəzərə alınmaqla ətraf təbii mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizlik nöqtəyi-nəzərdən həmin ərazidə obyektin yerləşdirilməsinin mümkünlüyü;

- planlaşdırılan fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində ətraf təbii mühitdə baş verə biləcək dəyişikliklərin xarakteri və dərəcəsi, eləcə də bunun nəticələri;

- təbii mühitin bərpası, təbii ehtiyatların yenidən istehsalı, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması üçün müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi mümkünlüyü.

Qoyulmuş bu sualların heç olmasa birinə mənfi cavabın verilməsi əsas verir ki, dövlət ekoloji ekspertizası tərəfindən qənaətbəxş rəy verilməsin.

Obyektin inşası və istismara verilməsi. Obyektin inşası mərhələsində əsas ekoloji məsələ layihənin ekoloji hissəsinin təmin edilməsidir. Hazırda təcrübədə tikinti prosesində layihənin ucuzlaşdırılması və işlənilib başa çatdırılması kimi hallar geniş yayılmışdır. Prinsip etibarı ilə Dövlət ekoloji ekspertizasından keçməli olan layihələr üzrə belə tikililərin inşası ətraf təbii mühitə ziyan vurmadiğı hallarda yol veriləndir. Hazırda qüvvədə olan qanunvericilikdə ekoloji tələblərin yerinə yetirilməsi tədbirləri və eləcə də bunun üçün müvafiq təlimatlar nəzərdə tutulmuşdur. Bununla yanaşı qanunvericilikdə yoxlama-nəzarət funksiyasını həyata keçirən orqanların sistemi öz əksini tapmışdır:

1. layihə təşkilatında fəaliyyət göstərən müəllif nəzarəti;
2. sanitar-epidemioloji nəzarət. Bu nəzarət Azərbaycan Respublikası Sanitar-epidemioloji nəzarət komitəsi tərəfindən həyata keçirilir. Bu orqanın fəaliyyəti sferasına insanın sağlamlığının mühafizəsi baxımından havanın, su hövzələrinin, torpağın təmizliyinin yoxlanılması daxildir.
3. tikinti nəzarəti - bu nəzarət Dövlət Tikinti və Arxitektura tərəfindən həyata keçirilir. Tikinti müfəttişlikləri tikintinin layihəyə uyğun aparılmasına, tikinti normativlərinə riayət olunmasına, əməyin və ətraf təbii mühitin mühafizəsinə nəzarət edirlər.

Yoxlama nəzarət fəaliyyətini həyata keçirən bütün orqanla mülkiyyətin formasından və obyektin təbəçiliyindən asılı olmayaraq öz fəaliyyətlərini həyata keçirirlər. Bütün yoxlama nəzarət orqanları çatışmazlıqların aradan qaldırıldığı vaxta qədər tikintinin dayandırılması və obyektin tikintisinin maliyyələşdirilməsi barədə göstərişlər verə bilər.

Tikintini qurtarmış obyektlərin qəbulu. Bu, ən vacib aralıq mərhələdir. Onun özünəməxsusluğu ondan ibarətdir ki, bir tərəfdən o, çatışmazlıqların aşkar edilməsinin vasitəsi kimi çıxış edir, digər tərəfdən

ekoloji cəhətdən çatışmazlıqları olan obyektlərin istismara buraxılmaması üçün sədd rolunu oynayır. Qəbul üçün qanunvericilikdə üç tələb öz əksini tapmışdır: 1) obyektin istismarı layihədə nəzərdə tutulmuş bütün ekoloji tələblərin yerinə yetirilməsi şərti ilə həyata keçirilə bilər; 2) tullantıların yol verilən həddi normativləri səviyyəsinə qədər təmizlənməsi və zərərsizləşdirilməsi təmin edilməyən obyektlərin istismara buraxılması qadağandır; 3) obyektin qəbulu ekoloji və sanitar-epidemioloji nəzarət orqanlarının iştirakı ilə dövlət komissiyası aktına əsasən həyata keçirilir. Komissiyanın üzvləri və rəhbəri qəbul qaydalarına riayət olunması üçün məsuliyyət daşıyırlar. Şəhər və rayon əhəmiyyətli obyektlərin qəbulunda yerli ekoloji və sanitar-nəzarət orqanları iştirak edirlər. Müstəsna hallarda komissiyanın tərkibinə ekoloji nəzarət orqanları ilə yanaşı təbii ehtiyatların bilavasitə mühafizəsi ilə məşğul olan orqanlar da daxil ola bilərlər. Komissiyanın işinin nəticəsinə uyğun olaraq obyektin qəbu edilməsi barədə akt tərtib edilir və imzalanır. Belə akt olmadan obyektin istismara buraxılmasına ekoloji hüquqpozma kimi baxılır və buna görə təqsirkar şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur. Ətraf təbii mühitə və insan sağlamlığına vurulmuş ziyan ağır nəticələrə səbəb olmuşsa təqsirli şəxs Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinə uyğun olaraq cinayətlərin cəmi qaydasında 250 və 308-ci maddələrə (suyu çirkləndirmə, hakimiyyət və ya qulluq mövqeyindən sui-istifadə) əsasən məsuliyyət daşıyırlar.

SUAL 2.

Sənaye obyektlərinin istismarı zamanı ekoloji tələblər

Ekoloji pasportlaşdırma. Müəssisələrin, qurğuların, başqa obyektlərin istismarına və digər fəaliyyətə verilən ümumi ekoloji tələblər “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” 08.06.1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununun 42-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Bu tələblər ümumilikdə ətraf təbii mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliklə əlaqədar təsərrüfat subyektinin ekoloji hüquq qabiliyyəti institutunda birləşir. Bu institutun əsas elementləri ekoloji pasportlaşdırma, normalaşdırma və limitləşdirmə, çirkləndirmə və təbii ehtiyatlardan istifadə ilə bağlı ödəmələrin köçürülməsi, ekoloji nəzarət, hazır məhsulun buraxılması və tullantıların yerləşdirilməsi vasitəsi ilə özünü biruzə verir.

Müəssisənin pasportunda təsərrüfat subyektinin ekoloji hüquq və vəzifələri öz əksini tapmışdır. Bunlar aşağıdakı kimidir:

- a) istehsalın xarakteri, həcmi, texnologiyası, təbiəti mühafizə qurğuları və məhsulun buraxılması barədə məlumatlar;
- b) istifadə edilən təbii ehtiyatların növü və həcmi, eləcə də ətraf təbii mühiti çirkləndirən maddələrin həcmi, növü və tərkibi barədə məlumatlar;
- v) ayrı-ayrı çirkləndiricilərin tullantı normativləri barədə məlumatlar;
- q) tullantıların zərərsizləşdirilməsi və təmizlənməsi texnologiyası, eləcə də tullantılara nəzarətin texniki sistemi barədə məlumatlar;
- d) buraxılan məhsulun ekoloji xarakteristikası;
- e) tullantıların yerləşdirilməsi barədə məlumatlar.

Təbii ehtiyatlardan istifadənin normalaşdırılması və limitləşdirilməsi. Müəssisələrin və digər təsərrüfat obyektlərinin istismarı sahəsində səlahiyyətli orqan qismində dövlətin və təsərrüfat subyektinin ekoloji-hüquq münasibətləri təbii ehtiyatlardan istifadənin limitləşdirilməsi və normalaşdırılması sistemi üzərində qurulur. Artıq qeyd edildiyi kimi təbii ehtiyatlardan istifadə iki formada ola bilər:

1. Təbii maddələrin götürülməsi.
2. Ətraf təbii mühitə tullantılıran atılması.

Birinci halda ətraf təbii mühitdən səmərəli istifadə məqsədi ilə təbii ehtiyatların götürülməsi və istifadəsinin məhdudlaşdırılması, daha konkret desək, limitləşdirmə barədə söhbət gedir. İkinci halda isə normalaşdırmadan yeni ətraf təbii mühitə zərərli maddələrin atılmasının məhdudlaşdırılmasından söhbət gedir. Təbii ehtiyatlara görə ödəmələrin, çirkləndirici maddələrin təbii mühitə atılmasına görə ödəmələrin tətbiqi və həmin ödənişlərdən əmələ gələn vəsaitdən istifadə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir.

Zərərli təsire görə ödəmələrin planlaşdırılması. Zərərli təsire görə ödəmələr ətraf təbii mühitin mühafizəsinin iqtisadi mexanizminin əsas hissəsi kimi çıxış edir. Ətraf təbii mühitin mühafizəsi nəzəriyyəsi və təcrübəsi ödəmələri ekoloji-iqtisadi məsuliyyətin növü kimi qiymətləndirir.

Çirkləndirmələrə görə müəyyən edilmiş ödəmələri müntəzəm olaraq ödəmə vəzifəsi, müəssisənin ekoloji hüquq qabiliyyəti tərkibinə aid edilir. Bu ödəmələr bir növ vergi xarakterlidir.

Müəssisələr, idarələr, təşkilatlar, vətəndaşlar, eləcə də xarici hüquqi şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən vəsaitlərin büdcədən kənar ekoloji fonda köçürülməsi qaydası Maliyyə Nazirliyi və Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə hazırladığı təlimata əsasən həyata keçirilir. Ekoloji fonda belə vəsaitlərin daxil olmasına nəzarəti Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yerli orqanları həyata keçirir. Ödəmələrin alınması ilə əlaqədar ödəməni həyata keçirənlər və buna nəzarət edən

orqanlar arasında yaranan mübahisələr məhkəmələr və iqtisad məhkəmələri tərəfindən həll edilir.

Ətraf təbii mühitin mühafizəsi normativlərinin yerinə yetirilməsi üzərində ekoloji nəzarət. Nəzarət obyektin ekoloji hüquq qabiliyyətinin əsas hissəsi kimi çıxış edir. Nəzarətin məqsədi insan sağlamlığının və ətraf təbii mühitin mühafizəsi baxımından zərərli təsir üçün müəyyən edilmiş hədd normativlərinə müəssisə tərəfindən riayət olunmasının yoxlanılmasıdır. Başqa sözlə desək, nəzarətin məqsədi zərərli maddələrin tullanılmasının, tullantıların yerləşdirilməsinin, təbii maddələrin götürülməsi limitinin, təbii ehtiyatların götürülməsinə və çirkləndirməyə görə ödəmələrin vaxtında həyata keçirilmə-sinin yoxlanılmasıdır. Böyük obyektlərdə ətraf təbii mühitin mühafizəsi xidməti yaradılmalıdır. Torpağa, sūtutarlara və havaya müəssisələr tərəfindən atılan zərərli maddələrin uçotunun və təbii ehtiyatların ilkin uçotunun aparılması bu xidmətin səlahiyyətlərinə aid edilməlidir.

Ekoloji cəhətdən zərərli təsirin aradan qaldırılması və xəbərdarlığı tədbirləri. Hazırda qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən ekoloji cəhətdən zərərli fəaliyyətin xəbərdarlığı tədbirləri üç istiqamətdə özünü göstərir:

1. Hüquqi tədbirlər.
2. İnzibati idarəçilik tədbirləri.
3. Təşkilati tədbirlər.

Hüquqi tədbirlər: hüquqi məsuliyyətin üç növünü özündə cəmləşdirir: a) cinayət; b) inzibati; v) mülki.

İnzibati idarəçilik tədbirləri - idarəçilik orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Bu tədbir üç formada özünü göstərir: obyektin ziyan vurucu fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması; çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına qədər obyektin fəaliyyətinin dayandırılması; ekoloji səbəblər üzündən obyektin fəaliyyətinin birdəfəlik dayandırılması. Belə tədbirlərin tətbiq

olunması səlahiyyəti həmin idarəçilik orqanları haqqında əsasnamədə öz əksini tapmışdır.

Təşkilati tədbirlər - ekoloji cəhətdən təhlükəli obyektlərin təcrid olunma-sı üzrə xüsusi tədbirlərin tətbiq olunmasında özünü göstərir. Belə tədbirlər kateqoriyasına müəssisənin ekoloji gərginliyin olmadığı əraziyə köçürülməsini aid etmək olar. Ekoloji cəhətdən zərərli müəssisənin digər yerə köçürülməsi məsələsi yerli idarəçilik orqanların və əhəlinin razılığı əsasında həyata keçirilir. Bu istiqamətdə olan tədbirlərə ekoloji cəhətdən zərərli müəssisənin profilinin dəyişdirilməsini (yəni təyinatını) misal göstərmək olar. Əgər müəssisə dövlət müəssisəsidirsə onun profilinin dəyişdirilməsi məsələsi Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həll edilir. Əgər müəssisələr kooperativ və yaxud xüsusi müəssisələdirsə onların pofilinin dəyişdirilməsi məsələsi ətraf təbii mühitin mühafizəsi orqanlarının təklifinə əsasən və onların nəzarəti altında həmin müəssisənin sahibi tərəfindən həyata keçirilir.

Buraxılan məhsula olan ekoloji tələblər. Buraxılan məhsullara olan ekoloji tələblər “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” qanunda və “İstehlakçıların hüquqlarının mühafizəsi haqqında” qanunda öz əksini tapmışdır. Təyinatından asılı olmayaraq ətraf təbii mühitə və insan sağlamlığına təsir edə bilən bütün texnika, materiallar, maddələr və digər məhsullar ətraf təbii mühitə zərərli təsirin xəbərdarlığını müəyyən edən normalara və standartlara cavab verməlidir.

“İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi adı çəkilən standartların və normativlərin məzmununu açıqlayır. Orada mütləq tələblər öz əksini tapmışdır. Bu tələblərə əsasən işlərin yerinə yetirilməsində və xidmətlərin göstərilməsində, eləcə də məhsulların istifadəsində, göndərilməsində, saxlanması və istehsal prosesində insanların həyatı istehlakçıların səhhəti və ətraf təbii mühitin təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır. Ətraf təbii mühitin mühafizəsi baxımından buraxılan məhsulun keyfiyyət normativləri

Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilir. Sanitar-gigiyenik tələblər isə Dövlət sanitar-epidemi-oloji nəzarət komitəsi tərəfindən müəyyən edilir. Əgər hansı bir məhsulla bağlı belə normativlər yoxdursa sanitar-epidemioloji və yaxud ekoloji nəzarət orqanları onların işlənilib hazırlanması üçün tədbirlər görməlidirlər. Məhsulların hazırlanması və realizə edilməsi vacib olduğu halda bu müvafiq normativlərin işlənilib hazırlanmasına qədər dayandırılı bilər. Belə hallarda mübahisələr dövlət ekologiya və sanitar-epidemioloji ekspertizası tərəfindən həll edilir.

Məhsulların saxlanması, istifadəsi, daşınması zamanı ətraf təbii mühitə, insanların sağlamlığına, həyatına və istehlakçıların əmlakına ziyan vurulmuşsa nəzarət orqanları həmin məhsulların istehsalının və realizə edilməsinin dayandırılması barədə qərar çıxarmalıdırlar. Müstəsna hallarda həmin məhsullar dövriyyədən çıxarıla və yaxud istehlakçıdan alın bilər (müvafiq qəprara əsasən). Bütün bunlarla yanaşı məhsulu hazırlayan müəssisə ətraf təbii mühitə, insan sağlamlığına və həyatına, eləcə də istehlakçıların əmlakına vurulmuş ziyanı ödəməlidir.

Tullantıların yerləşdirilməsinin hüquqi problemləri

Ekoloji terminologiya nöqteyi-nəzərindən tullantı dedikdə hər hansı bir xammalın istehsalat üçün lazımsız hissəsi və yaxud onun istifadə edilə bilməyən qalıqları başa düşülür. Tullantıların təmizlənməsi, istifadə edilməsi, zərərsizləşdirilməsi və yerləşdirilməsi ətraf təbii mühitə təsir edən obyektlərin üzərinə düşən əsas ekoloji vəzifələrdən biridir.

Tullantılardan istifadə edilməsi dedikdə tullantıların zərərsizləşdirilməsi ilə yanaşı onlardan istehsal prosesində istifadə edilməsi başa düşülür.

Tullantıların yerləşdirilməsi dedikdə onların müəyyən edilmiş yerdə yer səthinə atılması və ya xüsusi konteynerlərdə yerin müəyyən olunmuş dərinliyində basdırılması başa düşülür. Tullantıların atılması və basdırılması vəzifəli şəxslərin istədiyi kimi deyil, bu tullantıların hansı

tullantı kateqoriyasına aid olması ilə əlaqədardır. Bütün tullantılar iki yerə bölünür:

1. Zəhərli;
2. Zəhərli olmayan.

Zəhərli tullantılar zəhərlik dərəcəsinə görə dörd yerə bölünür:

1. Fövqəladə təhlükəli (olduqca zəhərli, son dərəcə zəhərli);
2. Yüksək təhlükəli;
3. Orta təhlükəli;
4. Az təhlükəli.

Tullantıların kateqoriyasından asılı olaraq onlara görə ödəmələr və onların basdırılması qaydası müəyyən edilir.

Zəhərli olmayan tullantılar yerli orqanların razılığı ilə müəyyən edilmiş yerlərə atıla bilər. Zəhərli maddələr isə ətraf itəbii mühitin mühafizəsi sahəsində müvafiq ərazi orqanlarının icazəsi ilə müəyyən edilmiş yerlərdə və qaydada basdırılmalıdır. Zəhərli maddələrin basdırıldığı yerlərin ətrafında bu yerləri yaşayış yerlərindən, açıq su hövzələrindən, müalicə-sağlamlıq obyektlərindən ayıran uzunluğu 3 km-dən az olmayan sanitar-mühafizə zonaları yaradılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanunun 47-ci maddəsinə əsasən tullantıların yerləşdirilməsi və basdırılması üçün müəyyən edilmiş qaydalara riayət edilməməsi Azərbaycan Respublikası Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi orqanlarının, yaxud yerli icra hakimiyyəti orqanlarının qərarına əsasən müəssisələrin müvafiq tullantıları əmələ gətirən fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasına, dayandırılmasına və ya fəaliyyətinə xitam verilməsinə səbəb olur.

Sual 3.

Hərbi, müdafiə və energetika obyektlərinə olan ekoloji tələblər

Hərbi obyekt dedikdə Silahlı qüvvələrin aerodromları, hərbi-dəniz və hərbi hava bazaları, tədris müəssisələri, anbarları, idarələri və təşkilatları başa düşülür. Bura həm də ümumi təsərrüfat ehtiyaclarını təmin etmə təyinatlı obyektlər aid edilə bilər (meşə təsərrüfatı, istirahət yerləri, xəstəxanalar və s.).

Müdafiə obyektləri dedikdə hərbi-sənaye komplekslərinin təşkilatları, idarələri, müəssisələri, mülki müdafiə orqanlarının hərbişədirilməmiş hissələri və müdafiə funksiyasını yerinə yetirən digər obyektlər başa düşülür.

Azərbaycan Respublikasının “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” qanununun 48-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş xüsusi hallar istisna olmaqla, “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” qanunla müəyyən edilmiş ekoloji tələblər tam həcmdə hərbi və müdafiə obyektlərinə şamil edilir. Onlar ekoloji nəzarətin aparılması mütləq olan analizlərin nəticəsi ilə, sənədlərlə və digər materiallarla tanış ola bilərlər. Bildiyimiz kimi köhnə sovetlər məkanında

ətraf təbii mühiti çirkləndirən obyektlərin ən çox faizi hərbi sənayenin payına düşürdü. Yuxarıda göstərilən qaydaların müəyyən edilməsi ətraf təbii mühiti çirkləndirən hərbi sferanın ətraf təbii mühitin mühafizəsinin mülki hüquqi nizamlanması sisteminə gətirdi.

Lakin buna baxmayaraq hərbi sahənin fəaliyyətinin spesifik xüsusiyyətləri mövcuddur. Belə ki, əksər hallarda hərbi obyektlərin tikintisi zamanı dövlət sirri qorunmalıdır. Buna görə də qanuna əsasən belə obyektlərin tikintisi zamanı ictimaiyyətin iştirakı, referendumun keçirilməsi və bu kimi digər tədbirlər istisna edilir. Bütün bunlarla yanaşı hərbi və müdafiə obyektləri tərəfindən ətraf təbii mühitə vurulmuş ziyan ödənilməlidir. Vurmuş ziyanın ödənilməsi həm ekoloji hüquqpozmanın törədilməsi faktından irəli gələn hallarda həm də qanunla nəzərdə tutulduğu hallarda hüquqauyğun davranış zamanı məcburidir. Əksər hallarda sülh dövründə hərbi hissələrin keçirdiyi tədbirlər zamanı hüquqi davranışdan irəli gələn ətraf təbii mühitə vurulmuş ziyan ödənilir. Köhnə SSRİ məkanında 80-90-cı illərə qədər hərbi və müdafiə obyektləri tərəfindən vurulmuş ziyana görə Müdafiə Nazirliyi orta hesabla hər bir milyard manatdan artıq pul ödəmişdir.

Energetika obyektlərinə aid olan ekoloji tələblər

Energetika obyektlərinə olan ekoloji tələblər “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Qanunun 42-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Energetika obyektləri dedikdə enerji hasil edən mənbələr başa düşülür.

Enerji hasil edən müəssisələr əsasən aşağıdakı elektrik stansiyaları hesab edirlər:

1. Hidroloji
2. Atom
3. İstilik

Su elektrik stansiyalarının tikilməsi elektrik enerjisinə olan tələbatdan irəli gəlmişdir. SES-lərin tikintisi bir sıra sosial-iqtisadi problemlərin həllini asanlaşdırmışdır. Bu problemlərə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: ucuz elektrik enerjisinin alınması, kompleks təbiətdən istifadənin asanlaşması (nəqliyyat, irriqasiya, daşqınların qarşısının alınması sənayenin su təchizatı və s.).

Su elektrik stansiyalarının tikilməsi sosial-iqtisadi problemləri həlli ilə yanaşı ekoloji baxımdan bir sıra neqativ nəticələrə gətirib çıxardı: kənd təsərrüfatı torpaqları, meşə, balıq ehtiyatları məhv edildi, mövcud ekoloji sistem dağıldı.

SES-lərin layihələşdirilməsi və tikilməsi əvvəllər ekoloji ekspertizadan keçirilmirdi. Buna görə SES-lərin tikintisi ətraf təbii mühitə və insanlara mühüm ziyanlar vururdu. Məhz buna görə də 80-ci illərdən başlayaraq SES-lərin tikintisi digər layihələr kimi texniki-ekoloji və onların ətraf mühitdə yerləşdirilməsi baxımından mütləq ekoloji ekspertizadan keçirilir. SES-lərin tikintisi zamanı ekoloji qanunvericiliyin tələblərinə maksimum əməl edilməsi, bu qanunvericiliyin pozulması hallarında isə, obyektin tikintisinin dayandırılması və obyektin maliyyələşdirilməsinin dayandırılması kimi tədbirlər həyata keçirilməlidir.

İstilik elektrik stansiyalarının verdiyi enerji mühüm əhəmiyyətə malik olarsa da, o ətraf mühiti əhəmiyyətli dərəcədə çirkləndirir. Buna görə də SES-lərin tikilməsində əsas problem bəndin və su anbarının tikilməsi üçün yerin seçilməsidirsə, istilik elektrik stansiyalarının qurulmasında əsas problem ekologiyadır. Daha dolğun desək, yanacaq və onun müasir filtrlərlə təmizlənməsidir. Yanacaq problemi onun qazla əvəz olunmasındadır. Belə ki, təbii qazın yanmasından daha az zərərli tullantı alınır. Təmizləmə problemi isə istilik elektrik stansiyasının tullantıların maksimum həddə təmizləyən filtrlərlə təchiz olunmasındadır. Əlbəttə ki, bu problemlərin mövcudluğunun mühüm səbəbləri vardır. Belə ki, təbii qazın azlığı istilik elektrik stansiyalarının qazla təmin edilməsini çətinləşdirir.

Digər tərəfdən sənayedə effektiv filtrlərin olmaması bu stansiyalarda istifadə edilən mazutun və daş kömürün tullantılarının təmizlənməsini zəiflədir. Məsuliyyət problemi bu sahədə hələ də həll edilməmişdir. Ona görə ki, elektrik stansiyalarının layihələşdirilməsi və tikilməsi qaydalarının pozulması nəticəsində ətraf təbii mühitə vurulmuş ziyan konkret bir şəxsə və yaxud təşkilata deyil, bütövlükdə ictimaiyyətə aiddir.

Burada vəzifəli şəxslərin məsuliyyətindən o vaxta danışmaq olar ki, onlar belə obyektlərin layihələşdirilməsi, tikilməsi və istismarı zamanı kobud səhvə yol vermiş olsunlar və bunun nəticəsində ətraf təbii mühitə və insan sağlamlığına ziyan vurulmuş olsun. Belə olan halda bu şəxslər həm vəzifə cinayətlərinə, həm də ekoloji cinayətlərə görə məsuliyyət daşımalıdırlar.

Azərbaycan Respublikasının “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” qanununda energetika obyektlərinə verilən ekoloji tələblər öz əksini bariz şəkildə tapmışdır. Qanunun 42-ci maddəsinə əsasən, energetika obyektləri zərərli tullantıların və maddələrin qalıqlarının, tullantılarının təmizlənməsi, zərərsizləşdirilməsi və istifadə edilməsi üçün səmərəli vasitələrlə təchiz edilməli, təhlükəsiz yanacaq növlərini tətbiq etməli, təbii resursları qənaətlə və səmərəli istifadə etməli və ekoloji təhlükəsizlik üzrə tədbirlər görməlidirlər. Əhali sıx olan ərazilərdə seysmik təhlükəli zonalarda, tarixi və təbiət abidələri yerləşən ərazilərdə əhəlinin ənənəvi istirahəti və müalicə yerlərində atom elektrik stansiyalarının tikintisi qadağan edilir.

İstilik elektrik stansiyaları layihələşdirilərkən tikilərkən, istismara verilərkən və istismar edilərkən zərərli tullantıları və buraxılan qazları təmizləmək üçün onların yüksək səmərəli süzgeclərlə və başqa vasitələrlə təchiz edilməsi üçün tədbirlər görülməsi, ekoloji cəhətdən zərərsiz yanacaq növlərindən istifadə olunması nəzərdə tutulmalı və təmin edilməlidir.

Nazirliklər, baş idarələr, müəssisələr, təşkilatlar, idarələr ekoloji cəhətdən təmiz və təhlükəsiz olan qeyri-ənənəvi enerji növlərinin (günəş,

külək, bioenergetika və s.) mənimsənilməsini və geniş miqyasda işlədilməsini inkişaf etdirməlidirlər.

Atmosferin ozon qatının hüquqi mühafizəsi

Atmosferin ozon qatının mühafizəsi müasir dövrdə ətraf təbii mühitin mühafizəsinin müstəqil obyektı kimi çıxış edir. Ozon qatının əsas xüsusiyyəti ondadır ki, onun mühafizəsi konkret bir dövlətin deyil, bütün dünya dövlətlərinin vəzifəsidir. Ozon qatının qalınlığı 3 sm-dir. Ozon qatı atmosferin yuxarı hissəsində, yəni yerdən təxminən 50 km hündürlükdə yerləşir (qütblərdə 7-8 km, ekvator da 17-18 km). Onun ekoloji funksiyası ondan ibarətdir ki, ozon qatında olan sonsuz sayda ozon molekulları insan orqanizmini məhv edə bilən Kosmosdan gələn ultrabənövşəyi şüaların qarşısını alır.

Ətraf təbii mühitin tərkibində ozondağıdıcı birləşmələr olan kimyəvi elementlərlə çirkləndirilməsi tədricən atmosferin ozon qatını nazikləşdirərək bu qatda ozon deşiyi əmələ gətirib. Atmosferin ozon qatının nazilməsi günəşin ultrabənövşəyi şüalarının yer səthinə düşməsini asanlaşdırır. Bu hal bitkilərin məhsuldarlığını azaldır və insanlar arasında göz və dəri xəstəliklərini artırır. 1992-93-cü illərdə Moskva, Sankt-Peterburq, Riqa, Arxangelsk və Cənubi Amerikada atmosferin ozon qatının nazilməsi müşahidə olunmuşdur. Əgər ozon qatının dağılması hazırkı qaydada getsə insanlar arasında SPİD xəstəliyi kəskin artacaq, ultrabənövşəyi şüalar bitkilərin fotosintez prosesinə təsir edərək bütün dünyada kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına əsaslı təsir göstərəcəkdir.

Hazırda ozon qatının mühafizəsi bütün dünya ictimaiyyətini maraqlandıran əsas problemlərdən biridir. Ozon qatının dağılmasının qarşısını almaq üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış əsas tədbirlərdən biri sənayedə və məişətdə istifadə edilən ozondağıdıcı maddələrdən (xlor, freon) istifadənin məhdudlaşdırılmasıdır. Bu şərt əsasında ozon qatının

mühafizəsi proqramı işlənib hazırlanmışdır. Bu proqram BMT-nin ətraf təbii mühitin mühafizəsi proqramı çərçivəsində, onun ekoloji funksiyasının əsasını təşkil edir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, “Sənayedə və energetikada ətraf təbii mühitin hüquqi mühafizəsi” adlı mühazirəyə yekun vurduq və qeyd etdik ki, sənayedə və energetikada ətraf təbii mühitin mühafizəsi hər bir dövlətin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Bununla yanaşı qeyd etdik ki, sənaye və energetika obyektləri tərəfindən ətraf təbii mühitin çirkləndirilməsi, ətraf təbii mühiti çirkləndirən digər obyektlərə münasibətdə üstünlük təşkil edir.

Hazırda qüvvədə olan “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Qanunda sənaye və energetika obyektlərinin layihələşdirilməsi, yerləşdirilməsi, tikilməsi və istismara verilməsinə qarşı ekoloji tələblər öz əksini tapmışdır. Bütün bu tələblərə riayət edilməsi, tikinti müəssisələrinin, Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Dövlət Sanitariya Nəzarəti orqanlarının və Azərbaycan ictimaiyyətinin borcudur.

